

Andorra brengt je in verlegenheid

Adri Altink op www.literairnederland.nl, 27 oktober 2014

Schrijver Max Frisch, Zwitser en gestorven in 1991, en schilder Marlène Dumas, geboren in 1953 in Kaapstad maar sinds 1976 wonend in Nederland, zouden het waarschijnlijk goed met elkaar hebben kunnen vinden als ze elkaar ooit hadden ontmoet.

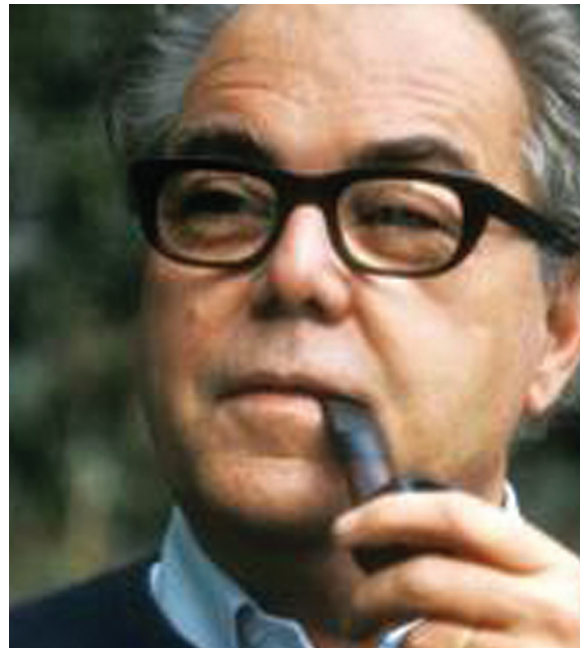
door Adri Altink

Een dergelijke ontmoeting tussen hen kan zich nu als nog afspelen in het gemoed van de lezer/museumbezoeker die, net als ondergetekende, ongeveer tegelijkertijd het toneelstuk *Andorra* van Frisch leest en de overzichtstentoonstelling van Dumas in het Stedelijk in Amsterdam bezoekt. Van haar hangt daar onder andere *The White Disease*, geschilderd naar een portret van een patiënt met een huidziekte en een verwijzing naar de raszuiverheid die ideologieën als apartheid en het nazisme voorstonden. Veel van Dumas' werk geeft je een ongemakkelijk gevoel omdat het knaagt aan de vooroordelen die we allemaal hebben op grond van beelden die zich in ons bewustzijn en onze manier van kijken hebben vastgezet.

Het is een belangrijk thema in *Andorra* van Max Frisch: hoe we ons een oordeel vormen op basis van beelden die we geïntegreerd hebben en hoe die beeldvorming de identiteit van iemand bepaalt. En daarmee samenhangend: hoe we onze manier van kijken rechtvaardigen en te laf zijn om die los te laten.

De centrale figuur in *Andorra* is Andri. Hij is door zijn biologische vader, een leraar uit Andorra, buitenechtelijk verwekt bij een señora uit het land der Zwarten. In dat land is zoiets een schande en om de señora die te besparen, keert de leraar met zijn kind terug naar zijn eigen land. Omdat hij ook daar niet voor zijn buitenechtelijke vaderschap durft uit te komen hangt hij het verhaal op dat het kind een joodse jongen is die hij gered heeft.

De Zwarten staan bekend om hun Jodenhaat en de Witten uit Andorra zien zichzelf als een volk dat tolerantie en vrijheid hoog in het vaandel heeft. De va-

der trouwt in zijn eigen land en krijgt daar een dochter, Barblin. Andri groeit in dat gezin op.

Later als Andri 20 is en Barblin 19 en de twee – niet wetend dat ze in werkelijkheid broer en zus zijn – verliefd worden op elkaar, vallen de Zwarten Andorra binnen. Om zijn zoon te redden vertelt de vader hem de waarheid, maar Andri gelooft hem dan niet meer. Zijn zelfbeeld is zo bepaald door hoe zijn omgeving steeds naar hem als een jood heeft gekeken, dat het zijn identiteit heeft gevormd. Hij beschouwt zich als jood en voelt zich lotgenoot van de joden over de hele wereld: 'Heus, het is geen bijgeloof, het bestaat echt, mensen die vervloekt zijn en met wie je kunt doen wat je wilt. Ze hoeven je alleen maar aan te kijken en plotseling ben je wat ze van je zeggen', stelt Andri al vroeg in het stuk.

Frisch schreef *Andorra* in 1961. Het is verleidelijk het te zien als een afrekening met de Tweede Wereldoorlog en je de Zwarten voor te stellen als de nazi's. Maar Frisch wierp die interpretatie verre van zich. *Andorra* is niet het dwergstaatje in de Pyreneeën, maar een model van een staat die zichzelf als rechtvaardig en gewetensvol beschouwt. Zo is ook het land van de Zwarten een model.

In het stuk geeft Frisch tal van regieaanwijzingen

die ervoor moeten zorgen dat de thema's die hier aan de orde komen los worden gezien van één historische gebeurtenis of van aanwijsbare personen. Een sterk voorbeeld daarvan is dat de dramatis personae in de dialogen weliswaar met namen worden aangesproken, maar in de rolaanduiding types zijn: leraar, waard, meubelmaker, soldaat, pater enzovoort. Daardoor wordt het stuk geen terugblik op het nazisme en de Jodenvervolging, maar een actuele kritiek op discriminatie en rassenhaat. Wij, de toeschouwers bij een opvoering van het stuk, zijn behept met dezelfde stereotyperingen en vooroordelen die we voor onze ogen gepersonifieerd zien. Dat is dezelfde confrontatie die we ondergaan bij het kijken naar Osama Bin Laden of Mohammed B op de doeken van Dumas.

Het achtste tafereel van *Andorra* is een prachtige illustratie van de mechanismen die onze beeldvorming ondersteunen. We zien daarin een groot deel van de bewoners van het witte Andorra op het stadsplein in gesprek met elkaar terwijl een inval van de Zwarten dreigt. De dokter vertelt dat hij uit vaderlandsliefde is teruggekeerd naar zijn land, maar eerder heeft hij in situaties waarin dat te pas kwam geventileerd dat hij in het buitenland niet is geslaagd omdat de joden zijn baan hadden ingepikt. De soldaat houdt vol dat hij zijn land tot de laatste snik zal verdedigen, maar na de inval zal hij de eerste zijn die overloopt naar de vijand.

Als de Zwarten daadwerkelijk binnengevallen zijn wordt Andri tijdens een razzia als jood afgevoerd en Barblin voor jodenhoer uitgemaakt. Niemand neemt het voor hen op. Na bijna elk tafereel komt één van de typen op het voortoneel een verklaring afleggen, waarin alle bekende drogredenen om zichzelf schoon te wassen voorbijkomen: 'Het is niet mijn schuld dat het allemaal zo gelopen is' (de waard en de meubelmaker). In de verklaring van sommigen heeft Andri de slechte afloop ook wel een beetje aan zichzelf te wijten: 'Ik wil niet beweren dat we hem goed behandeld hebben, maar dat lag toch ook aan hem, anders was het nooit zo gelopen' (de gezelschap van de meubelmaker). Of 'ik heb alleen gedaan wat ik als soldaat moest doen. Bevel is bevel' (de soldaat). En: 'Naderhand is het altijd erg gemakkelijk om te weten hoe je je had moeten gedragen (...) Maar we mogen niet vergeten dat het een overspannen tijd was' (de dokter).

Frisch kreeg in 1976 de *Friedenspreis des Deutschen Buchhandels*. In zijn dankwoord zag hij het als taak voor de mensheid om ook in vreedstijd vijandbeelden af te bouwen. Die onderneming is volgens hem niet minder dan revolutionair. *Andorra* maakt het duidelijk op een manier die je in verlegenheid brengt.